

HE WHAKAARO MŌ TE MĀTAURANGA MĀORI

Te Ahukaramū

Charles Royal¹

Ko te mātauranga Māori tētahi kaupapa nui e whāia nuitia ana i te Ao Māori i ēnei rā. Koirā hoki te kaupapa e whakahaerengia ana i tō mātou whare wānanga o Te Wānanga-o-Raukawa e tū ana i Ōtaki. Ka mutu, e taea ana te kī, atu i te whakatupu i te ora ki ngā iwi, ki ngā hapū, ki ngā whānau, ko te whakatupu, te whakawhānui, te whakawhāroa i te mātauranga Māori te kaupapa nui e whāia ana i reira. Inā hoki 'Te Wawata nui' a Te Wānanga-o-Raukawa mōna anō rā:

Kia rangatira te tū a Te Wānanga-o-Raukawa hei whare ako, whakatupu hoki i te mātauranga.²

E meinga ana hoki, hei ahakoa rā te tohu mātauranga e whakahaerengia ana i reira, mehemea e hāngai ana ki te Whakahaere, ki Ngā Toi rānei, ki te ora rānei o ngā Iwi me ngā Hapū, aha atu, aha atu, e hāngai katoa ana ēnei hei mātauranga Māori. Nā, he roa noa atu ngā kōrero i konei mō tēnei āhuatanga. Me waiho tēnei i konei kei tūpono puta mai anō i muri ake nei.

1. Kia mārama ngā whakaaro o tēnā pito, o tēnā pito

Kāti, koia tērā te kaupapa o ēnei tuhituhi, he whakarāpopoto i ētahi whakaaro mō tēnei kupu o te mātauranga Māori. Ka puta ai hoki i te runga i te whakaaro, ahakoa ngā tini kōrerotanga o te kupu nei, e taea ana te kī kāore anō kia kotahi ā tātou whakaaro mō tēnei taonga. Ehara i te mea kia ōrite rawa ngā whakaaro o te katoa, engari, kia ōrite tā tātou mohio ki ngā whakaaro o tēnā, o tēnā, kia mārama hoki te takenga mai o ēnei whakaaro. I tēnei wā, kāore anō tātou i āta mohio ki ngā whakaaro o tēnā pito, o tērā pito, me ngā huarahi i puta ai ngā whakaaro nei. Ka hoki anō ki tērā kōrero, ehara i te mea kia ōrite ngā whakaaro o te katoa, heoi, kia mārama te katoa he aha ngā whakaaro o tēnā, o tērā, ā, me te takenga mai hoki o ēnei whakaaro katoa. Mā reira tātou e mārama ai he aha i pērā ai ngā whakaaro nei, ā, he aha hoki ngā rerekētanga me ngā ōritetanga e tau ana i waenganui i ēnei momo wānangatanga.

Nō reira, koia ētahi māharahara i tuhia ai tēnei wāhanga:

Tuatahi, he whakarāpopoto i ngā whakaaro i tokona ake i ngā mahi i Te Wānanga-o-Raukawa

Tuarua, he whakamārama i te takenga o ngā whakaaro nei.

Nā, he timatanga tēnei, arā, e whakaputaina ana ēnei whakaaro hei whakataki i te kaupapa nei o te mātauranga. E kore hoki e taea te whakakapi i ngā whakaaro katoa. Nō reira, e whakatakotonga ana ēnei whakaaro hei timatanga, hei whakataki i te wānanga i te āhua o te mātauranga. Ko āku ēnei i kitea ai i roto i ngā āhuatanga o te whakahaere i te

¹ Director of Graduate Studies and Research, Te Wānanga-o-Raukawa, Ōtaki.

² Tirohia *Maramataka 1999*, Te Wānanga-o-Raukawa 1999.

Master of Mātauranga Māori. Ehara i te mea, kei konei ngā māramatanga katoa o te kaupapa nei, heoi, ka whakaputaina ēnei whakaaro hei whiriwhiri mā tātou.

2. Ngā Whāinga nui

Ki taku whakaaro, e rua ngā whāinga nui kei mua i a tātou e tutuki ai te wawata mō te ora o te mātauranga:

- a. kia kohikohia, kia whakaemihia ngā maramara kōrero, ngā mōrehu taonga o ngā iwi, kia pupuritia kia mutu ai te ngahorotanga, te ngarohanga o ngā taonga nei
- b. he whakatakoto i tētahi kaupapa e taea ai te whakatupu, te waihanga rānei i tētahi 'mātauranga Māori hou' i runga i ngā mōrehu taonga e kōrerotia i runga ake nei.

I pēnei ai te whāinga i runga i te āhua kia pupuritia tonutia te mātauranga o ō tātou tūpuna. Kia kaha tonu tātou ki te pupuri i te reo Māori, i te whakapapa, i ngā waiata, i ngā haka, i ngā whakairotanga o te rākau, aha atu, aha atu, ēnei taonga katoa, kia pupuritia tonutia e tātou. Heoi anō rā, mā te aha ēnei taonga e ora ai? Mā tā tātou pupuri, te whakatinana hoki i ngā taonga. Kia kua ēnei taonga e tirohia, e whāwhāngia me he taonga pupuri nā Te Whare Taonga a te Pākehā. Kia pērā tātou, tata nei ērā tikanga puehutia ai. Engari, mā tā tātou pupuri i ngā taonga nei e puritia ai hoki te mauri ki ngā taonga, mā reira kē e ora ai.

Ka mutu, kua hoki tātou e tuku i te mātauranga kia eke ki tētahi wāhi ka okioki noa iho ki reira. Kia rite tātou ki ō tātou tūpuna e waihanga mātauranga ana i ō rātou wā. Mā te waihanga hoki e tupu ai he ora ki te mātauranga. Heoi, ki te kore te mātauranga o mua, e kore hoki te mātauranga o muri nei. Nō reira, whakamātaungia kia mohio ai tātou ki ngā taonga o mua, ā, tukuna hoki tērā mātauranga hei māra whakatupu i te rākau hou. Koia tērā te aronga o 'Te Whāinga nui' e kōrerotia nei i tēnei wāhanga.

3. Ko Mātauranga rānei, ko Mātauranga Māori rānei?

Nā, kia tirohia ngā kupu nei o te mātauranga me te mātauranga Māori. E rangona whānuitia ana tēnei kupu o te mātauranga Māori i ngā momo whare ako o te iwi Māori. Kei te kawea hoki tēnei kupu i ētahi Tari Kāwanatanga pērā i Te Mana Tohu Mātauranga o Aotearoa. I ēnei wāhi, kāore i te tino nui te kōrerotanga o te kupu mātauranga, heoi, ko te 'mātauranga Māori' te kupu e kōrerotia ana. Ki taku whakaaro, nō nānahi noa iho nei tēnei kupu o te mātauranga Māori i titongia ai. Hua atu, nō te taenga o te Pākehā, nā reira pea i whai take ai te mātauranga 'Māori.' Inā hoki, i mua i te taenga mai o te Pākehā, ki tā ngā tūpuna i mohio ai, kotahi noa iho te momo mātauranga o te Ao, ko tā rātou. Heoi, nō te tūtakitakitanga i te Pākehā, kātahi anō ka mahara, kāti he iwi kē, he mātauranga kē. Nā te Pākehā hoki i hari mai ngā rongo kōrero mō ngā tini iwi o te Ao i tupu ai te whakaaro, he iwi kē, he mātauranga kē. Nā, koia pea tētahi tikanga i tāpiritia ai te kupu mātauranga ki te kupu 'Māori', arā, kia āta mohio ai te *momo* mātauranga e kōrerotia ana, tuarua, kia āta kitea ai tōna motuhaketanga.

Nā, ka tae mai ki ēnei rā, kāore hoki ō tātou kaumātua i te āta mohio ki te kupu nei o te mātauranga Māori. Hāunga te mātauranga, he kupu tēnei e kōrerotia ana e te iwi Māori mai iho. Heoi, ko te mātauranga Māori, kātahi anō tēnei ka āta kōrerotia. He aha i pērā ai? Ki taku whakapae, nō te 25 pea o ngā tau ka pahemo nei, kātahi anō tēnei kupu ka āta kōrerotia. Ko te take, nō ērā tau i timata ai te hanganga o ngā kaupapa motuhake o te iwi Māori pērā i te kōhanga reo, i te kura kaupapa Māori, i te whare kura, i te whare wānanga, aha atu, aha atu. Hua atu, ko te aronga o ēnei kaupapa katoa, he whakatū i ētahi wāhi, ētahi whare motuhake mā rātou hei whakatupu i te ora ki te mātauranga, mā rātou hoki te mātauranga e ako, e pupuri, e waihangā. Nā, nō te mea me tū motuhake ēnei whare i ō te Karauna, koia i whai take ai te tāpiritanga o te kupu mātauranga ki te kupu 'Māori', kia āta mohio ai, kāti he wāhi kē ātu tēnei.

Hei taura, tērā te kaupapa o *Māori Studies* kua roa nei e whakahaerengia ana i te *university*. Ko tā Te Wānanga-o-Raukawa, ko te 'mātauranga Māori'. Me kī, mō te *Māori Studies*, koia tā te *university* e wānanga ai i ngā āhuatanga o te iwi Māori. Heoi, ko tā te mātauranga Māori, koia te wānangatanga a te iwi Māori anō, a ngā whare Māori anō i ngā āhuatanga katoa o te Ao. I kitea tēnei whakaaro e Te Rūnanga Whakawā i Te Tiriti-o-Waitangi. Nei rā tā rātou kupu:

*Ko te wāhi ki a 'Māori Studies', he wānanga i ngā āhuatanga o te iwi Māori i runga i ngā tikanga Pākehā. Ko te wāhi ki te mātauranga Māori, he wānanga i ngā āhuatanga katoa o te Ao i runga i ngā tikanga Māori.*³

Nō reira, e mārāma ana te take i tāpiritia ai te kupu mātauranga ki te kupu 'Māori'. Nā, e tautoko ana ahau i tēnei whakaaro e mea ana mā te whare Māori hei whakahaere i te 'mātauranga Māori'.

4. Mātauranga

Heoi, ka haere anō te wā, ka haere hoki ngā wānangatanga a Te Wānanga-o-Raukawa, nāwai, ā, ka kitea ka kore hoki he take o te tāpiritanga nei, nō te mea kei roto anō hoki i te kupu 'mātauranga', tōna kotahi, ngā tikanga, ngā ritenga katoa e whakamaungia ana. Ko mātauranga anō tōna momo. Kua kore hoki e whai take me waiho mā te tāpiritanga 'Māori' hei whakaatu i tōna momo. Kao. Ka taea anō hoki tērā i roto i te kupu 'mātauranga' noa iho nei.

Nō reira, e tupu ana tēnei ritenga i waenganui i a mātou i nāiane: ki te kōrerotia te mātauranga o ō tātou tūpuna, ā, he momo mātauranga i mātua tupu ake i Te Moananui-a-Kiwa, i mauria mai ki Aotearoa me Te Waipounamu, i pupuritia i roto pea i te kotahi mano o ngā tau, i āta tāmia, i heke tōna tupu i te wā i tae mai ai te Pākehā ki Aotearoa, ā, kei te pupuritia tonutia ētehi maramara kōrero, ētehi mōrehu taonga o te mātauranga i ēnei rā tonu nei; mehemea e kōrero ana tātou mō tērā momo mātauranga, ka waihotia mā te kupu 'mātauranga' noa iho hei whakatau. Heoi, ki te kōrero tātou mō te mātauranga o te iwi Hapanihi, ā, ka kiia ko te mātauranga Hapanihi tērā. Mehemea ka kōrero tātou mō

³ '...Maori studies focuses on studying Maori society from a Pakeha perspective, while matauranga Maori is about studying the universe from a Maori perspective.' *The Wananga Capital Establishment Report*, Waitangi Tribunal 1999, whārangi 21.

te mātauranga Haina, ā, ka pērā anō tōna kōrero. Heoi, ka waihotia te kupu ‘mātauranga’, tōna kotahi, mō te mātauranga o ō tātou tūpuna. Kāti.

5. Ngā Whare Whakahaere i te Mātauranga Māori

Nā, ka tokona ake ngā pātai mō te āhua o ngā wāhi kei reira ngā tikanga me ngā ritenga o te mātauranga Māori e whakahaeretia ana. E whai ake nei ētahi whakaaro hei whakautu ki ēnei pātai:

- a. Tuatahi, nā te iwi Māori te mātauranga Māori i whakairo hei whakahaere mā te iwi Māori. Nō reira, kei te iwi Māori te tūrangawaewae o te mātauranga Māori, arā, kei ngā wāhi pērā i te kōhanga reo, i te kura kaupapa Māori, i te whare kura, i te whare wānanga anō hoki. Kei ngā whare o te iwi Māori te kāinga tuatahi o te mātauranga Māori.
- b. Tuarua, me mātua whakahaere ngā wānanga o te mātauranga Māori i waenganui, i roto hoki i ngā iwi, i ngā hapū me ngā whānau kia tupu ai he ora ki te iwi, ki te hapū, ki te whānau hoki.
- c. Tuatoru, me mātua whakahaere te mātauranga Māori i roto i te reo Māori. Nō te mea, i mātua waihangatia te mātauranga Māori ki te reo Māori, ko te reo te waka matua hei kawē i te mātauranga Māori. Kaua e tuku ko te reo kē te reo tuatahi, te reo matua rānei hei kawē i te mātauranga Māori. Mehemea ka pērā, ka tere ngaro te mātauranga Māori. Nō te mea rā hoki, kei te reo Māori tētahi momo whakaahuatanga i te Ao me ōna āhuatanga. Ka ngaro te reo, arā, ka ngaro tēnei wāhi nui o te mātauranga Māori, ka ngaro hoki tēnei momo whakaahuatanga i te Ao.

Nō reira, mā ngā whare Māori hei whai i ēnei whāinga. Ehara i te mea kāore kau he wāhi ki ētahi atu whare, heoi, e mea ana mātou i te tuatahi me tū ngā whare Māori nei hei tūrangawaewae. E whai ake nei ētahi o ngā whare nei:

- a. te kōhanga reo
- b. te kura kaupapa Māori
- c. te whare kura
- d. te whare wānanga

Mā te whakatū i ō tātou ake whare ako, mā te whakahaere i ō tātou ake whare whakahaere, mā reira te mātauranga e ora ai. Me mutu rā te whirinaki ki ngā whare o te iwi kē, me mutu te tō i te mātauranga ki roto i ngā whakahaere o te iwi kē, ā, me mātua whakahaere ia i runga i tōna ake papa, i tōna ake tūrangawaewae, i tōna ake whare.

E mea ana hoki mātou, ki te whakahaerengia te mātauranga ki te whare o te iwi kē, ka heke te tupu o tērā rākau, kei ā tōna wā ia e mate ai. Heoi, e mea ana mātou mehemea ka whakahaerengia te mātauranga Māori ki ōna ake whare (me tupu tēnei rākau ki tōna ake papa), mā reira kē tēnei mātauranga e ora tonu ai.

6. Te Momo Mātauranga, Te Pātaka Iringa Mātauranga

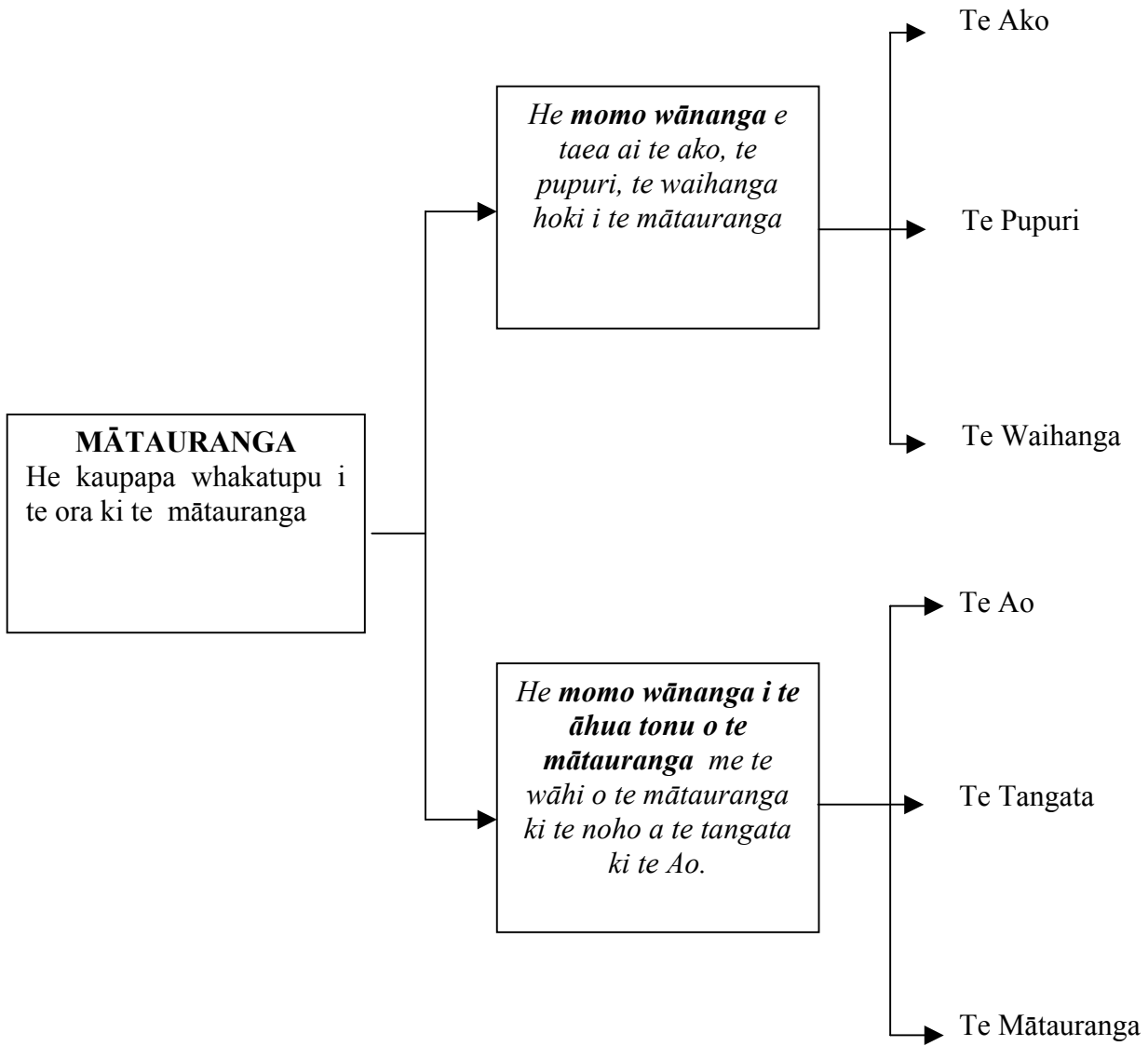
Hei whakawhānui i te āhua o ēnei kōrero, he whakaaro anō āku mō ā tātou kupu me ā tātou kōrero. Kia mataara tonu tātou ki ngā kupu me ngā rerenga kōrero nei. Hei tauira, ki taku whakaaro, he rerekē te mātauranga Hapanihi i te 'mātauranga o te Hapanihi, te mātauranga a te Hapanihi' rānei. E hāngai ana te kupu 'mātauranga Hapanihi' ki tētahi **momo** mātauranga ahakoa kei whea tērā mātauranga e takoto ana, e pupuritia ana. Ehara i te mea, mā te tangata Hapanihi anahe hei pupuri i te mātauranga Hapanihi. Kao. Ka taea e ētahi atu, nō reira, ki te kōrerotia te 'mātauranga Hapanihi', kei te kōrerotia te momo mātauranga ahakoa kei whea tērā momo mātauranga e pupuritia ana.

E hāngai ana te 'mātauranga o te Hapanihi, te mātauranga a te Hapanihi' ki te mātauranga e pupuritia ana e te tangata Hapanihi, i te tangata Hapanihi rānei ahakoa rā te momo mātauranga nei. Ehara i te mea he Hapanihi katoa te mātauranga o te tangata Hapanihi. Ka taea e te tangata Hapanihi te kōrero i te reo Ingirihi, i te reo aha rānei. Nō reira, ka waihotia te rerenga kōrero 'te mātauranga o te Hapanihi, te mātauranga a te Hapanihi' hei kupu mō te **pātaka** e pupuri ana i taua mātauranga ahakoa rā te momo.

Nō reira, e hāngai ana te kupu tuatahi ki te **momo** mātauranga, e hāngai ana te kupu tuarua ki te **wāhi** rānei ki te **pātaka** rānei, ahakoa tangata, ahakoa te aha rānei, e takoto ai, e pupuritia ai taua mātauranga.

7. Ngā Momo Wānanga i te Mātauranga

Tēnā, tirohia mai te whakaahua nei. He whakarāpopototanga tēnei i ngā momo wānanga i te mātauranga.

Nā, kia whakamāramatia tēnei whakaahua. Tuatahi, ko te kupu ‘mātauranga’ ka tikina tērā kupu hei tohu i te kaupapa whakatupu, whakaora, whakapakari hoki i te mātauranga a ō tātou tūpuna. He momo mātauranga tēnei i mātua tupu ake i Te Moananui-a-Kiwa. I mauria tēnei mātauranga ki Aotearoa, ā, ka tupu tonu tēnei mātauranga i tēnei whenua. Nō te taenga mai o te iwi Pākehā ki Aotearoa i āta tāmia tēnei mātauranga, i heke te tupu. Hei ahakoa rā, kei te pupuritia tonutia ētahi maramara kōrero, ētehi mōrehu taonga o te mātauranga i ēnei rā tonu nei. Nā, koia tērā te momo mātauranga e kōrerotia ana e tātou. Kāore tātou i te kōrero mō te mātauranga o te iwi kē, engari, kei te kōrero kē tātou mō te mātauranga i puritia ki Aotearoa i te kotahi mano pea o ngā tau kua pahemo nei.

Tuarua, ko te wānanga, koirā hoki ngā tikanga, ngā ritenga, ngā kaupapa, ngā whakahaere hoki e whakahaerengia ana te mātauranga, e puritia ai hoki te ora ki a ia. Nō reira, ko te whakaahua i runga nei, e mea ana ia koinei te āhua o te huarahi e ora ai te mātauranga o ngā tūpuna. Koinei hoki ētahi tikanga, ētahi kaupapa kia whāia ka ora ai te mātauranga. Nā, kia whakamāramatia ngā wāhanga o te whakaahua nei.

8. Te Whāinga Tuatahi: *Te Ako, Te Pupuri, Te Waihanga*

E mea ana mātou, e rua noa iho ngā whāinga nui o te mātauranga Māori. Kia tirohia ēnei. Tuatahi, me whakahaere he momo wānanga e taea ai te **Ako**, te **Pupuri** me te **Waihanga** i te mātauranga:

- a. Te Ako
- b. Te Pupuri
- c. Te Waihanga

Nā, mō te taha ki te Ako, koirā te mahi nui o ngā kohanga reo, ngā kura kaupapa Māori, ngā whare kura me ngā whare wānanga e whāngai nei i te mātauranga ki te tangata. Nā, kia āta wānangatia e tātou te āhua tonu o te ako. Arā, me pēwhea te tangata e ako ai tētahi mea? Me pēwhea hoki ngā tikanga o te whakaako? Heoi, ko te mea nui, me āta tirotiro mārire me pēwhea te āhua o te huarahi e tika ai tērā tangata hei pātaka iringa kōrero, iringa kupu, iringa whakaaro Māori, kaupapa Māori, otirā, mātauranga Māori.

Mō te Pupuri i te mātauranga, me āta wānanga tātou i ngā momo pupuri, i ngā momo mau. (Te pupuri a te tangata, te pupuri a te rorohiko, a te pukapuka, a te aha rānei) Ka hoki anō rā ki te tangata, ki ngā momo tāngata e pupuri nei i te mātauranga a ngā tūpuna. Kua kōrerotia te taha ki te whakaako i tērā momo tangata, heoi, i nāiane, me pēwhea tāna mau i tōna mātauranga kia taea hoki te kī, he pātaka iringa mātauranga tērā tangata. Ka uru hoki i konei te pupuri i ngā taonga o ngā tūpuna i āhua ngaro haere i roto i ngā tau. Hei tauira, tērā ngā Taonga Pūoro te whakaoraora nei i ēnei rā. Me pēwhea tātou e whakaora i te mātauranga e pā ana ki ēnei momo taonga?

Ka mutu, mō te Waihanga i te mātauranga, koia tērā hoki te hua nui o te rangahau. Arā, mā te rangahau hei wānanga i ngā āhuatanga o te Ao kia puta ai he whakamārama mō ngā āhuatanga katoa o te Ao. Kia tau te wairua rangahau ki a tātou, te ngākau mahara e oho ai te wairua, te hinengaro ki te whiriwhiri i ngā wāhi o te Ao kāore i te āta mārama ki a tātou. Me takatū, me hihiko te ngākau, ā, mā reira rā te mātauranga e whakawhānuitia ai,

e whakatupungia ai kia pā ki ngā āhuetanga katoa o te Ao. Koia tērā hoki tētahi āhua hoki o te pātaka iringa kōrero, e taea ana e ia te whatu kōrero, te hanga whakamārama mō tāna i kite ai, i whāwhā ai. E pā ana hoki tēnei wāhanga ki te whāinga tuarua o te mātauranga i raro iho nei.

Ka mutu, e kitea ana hoki te whanaungatanga o te Ako ki te Pupuri ki te Waihanga hoki. Arā, e taea ana ēnei whāinga i te wāhi kotahi. Mā te ako te mātauranga hei pupuri, mā te ako hoki e mārama ai ngā wāhi e ngaro ana, ā, ka puta ai ngā take hei rangahau.

9. Te Whāinga Tuarua: *Te Ao, Te Tangata, Te Mātauranga*

Ko te whāinga tuarua, he whakahaere hoki i tētahi momo wānanga e wānangatia ai **te āhua tonu o te mātauranga** me tōna wāhi ki te noho a te tangata ki te Ao. I reira e toru ngā wāhanga kia tirohia:

- a. Te Ao
- b. Te Tangata
- c. Te Mātauranga

E pēnei ana ngā whakamārama mō ēnei wāhanga:

- a. ***Te Ao***: Arā, me pēwhea ā tātou whakamārama mō te Ao e noho nei tātou? I reira ka tirohia ai ngā whakamārama a ngā tūpuna mō ngā tini āhuetanga o te ao. Ka kohikohia ngā kōrero, ngā waiata, ngā karakia, ngā whakairo, aha atu, aha atu, kia kitea te whakaaronui, te māramatanga i tau ki ō tātou tūpuna mō te Ao. Kei tēnei wāhanga ka tirohia ngā kōrero mō ‘Te Ao Mārama’. Ka tokona ake hoki ngā pātai e mea ana, me pēwhea tātou e mohio ai ki tō tātou Ao? Mā te tinana anahe? Mā te wairua rānei? Mā te mātauranga tātou e mohio ai? Me pēwhea?
- b. ***Te Tangata***: Ka wānangatia hoki te āhua o te tangata. He aha te tangata? I takea mai ki whea? He aha te whanaungatanga o te tangata ki te Ao? He aha ngā tikanga o te hunga tangata e pupuritia ai te ora, e tau ai rānei te mate ki te tangata? Kei tēnei wāhanga ka āta wānangatia ngā tauira o te tangatatanga e whakaahuangia ana i ngā pūrākau nui. Arā, ngā kōrero mō Te Aitanga-a-Tiki, mō Hine-ahu-one, mō Māui, mō ngā tūpuna nunui hoki kia mārama ai ngā tauira o te mātauranga mō te āhua tonu o te tangata.
- c. ***Te Mātauranga***: Ka mutu, ka whiriwhiritia te pātai, he aha te mātauranga? I konei ka uru ai ngā whakamārama a ngā tūpuna mō te mātauranga. Ka taea hoki te waihanga i ō tātou whakaaro hou mō te mātauranga me tōna wāhi ki tō tātou noho i te Ao. He aha te wāhi o te mātauranga ki tō tātou whāwhā i te Ao?

Nā, ahakoa e whakaahuangia ana ēnei whāinga katoa mō te mātauranga kia tū tētahi ki tōna wāhi, tētahi ki tōna wāhi, ko te tikanga kē, e tutuki ana ēnei whāinga i te wāhi kotahi. Arā, ehara i te mea kāore he pānga o te Ako ki te wāhanga mō te Mātauranga, kāore rānei he pānga o te Waihanga ki tērā wāhanga mō Te Ao. Kao. E tuituingia ana ēnei wāhanga katoa ki te wāhi kotahi, he whanaungatanga i waenga i te katoa.

10. He Whakamārama te whāinga nui o te mātauranga

Hei whakakapi i tēnei wāhanga kōrero, e whai nei ētahi whakaaro mō te wāhi o te mātauranga ki tā tātou noho i te Ao. Me timata i te whakaaro a Whatarangi Winiata e mea ana:

Ko te whakamārama tonu tēnei mō te noho a te tangata i te Ao, he whakamārama e tupu ana i ngā tikanga tuku a tētahi whakatupuranga ki tētahi whakatupuranga.⁴

Nā, kia wetewetehia ngā wāhanga o tēnei whakaaro.

He Whakamārama te whāinga nui o te mātauranga

Tuatahi, he whakamārama te whāinga nui o te mātauranga. I reira e kitea ana te hāngaitanga o te mātauranga ki te māramatanga. Mā te mātauranga te tangata e mārāma ai ki tētahi mea. Ka pātai te tamaiti ki tana matua, ‘Me pēwhea te ruirui o te kākano ki te māra?’ Ka kōrero mai te matua, ‘Me pēnei.’ Nā, ka homainga e tērā matua tētahi whakamārama ki tana tamaiti kia mārāma ai ia ki te rui. He mātauranga tēnei.

Nā, kia mahara tātou, ko te āhua o te ako a te matua ki tana tamaiti, e rua ngā wāhanga. Tuatahi, ko ngā kupu tonu e kōrerotia ā wahatia ana e te matua hei rongomā te tamaiti. He mātauranga ēnei kupu e puta ana i te waha kia tae ki te taringa o te tamaiti. Tuarua, ko te tauira hoki o te matua rā mō te rui. Arā, mehemea e tū ana rāua i te māra rā, ka tahuri hoki te matua ki te kōrero, ki te rui hoki. Ka āta tangohia e ana ringaringa he kākano ka ruia ki te papa hei tauira mō tana kōrero. Nā, he mātauranga hoki tēnei. Ahakoa kāore i te āta kōrerotia i taua wāhi, ko te mea kē, kei roto i te matua tētahi mātauranga e takoto ana, ā, e rua ngā whakaputanga o taua mātauranga. Kei te kupu kōrero e puta ā waha ana, ka tahi, kei te tauira e whakaahuangia ana e tana tinana hei titiro, hei whai mā te tamaiti, ka rua.

Hui katoa ēnei whakaahuatanga e rua, ko te whāinga nui kia mārāma te tamaiti ki te mahi nei a tana matua, arā, ki te rui.

He Whakamārama mō te noho a te tangata ki te Ao

Ka haere nei tātou i tēnei Ao, ka kite tātou i tētahi mea, ā, ka rapua he kōrero, he whakamārama mō taua mea kia mārāma ai tātou ki taua mea. Nā, mehemea kāore kau he whakamārama mō taua mea rā, ka noho te tangata ki te whiriwhiri, ki te wānanga, otirā, ki te waihanga i tētahi whakamārama (mātauranga) mō taua mea rā. Nā, kāore kau he wāhi o te Ao tē taea nei te waihanga whakamārama, mātauranga. Kia rite tātou ki ngā tūpuna i whakawhiti mai ai i Hawaiki kia tae ki Aotearoa. Nō te taenga ki tēnei whenua, ka tahuri rātou ki te hanga i ā rātou whakamārama mō tēnei whenua tau hou i runga anō i tā rātou i mohio ai i Hawaiki. E kore hoki e taea te karo i te koronga o te ngākau kia mārāma te tangata ki te Ao e noho ai ia.

⁴...the explanation of human behaviour that is based upon traditional concepts handed down through the generations...’ *Maramataka 1998*, Te Wānanga-o-Raukawa 1998, whārangi. 270. Nāku te whakamāoritanga.

He Whakamārama e takea ana i ngā whakamārama o mua

Nā, ko te noho a te tangata ki te Ao, i te tuatahi ka whakaakongia ia e ana mātua i a ia e tamariki ana. I reira, ka tukuna ki a ia te mātauranga o ana mātua mō ngā āhuatanga o te Ao. Tae rawa ake ka whāwhā ia i tētahi mea tau hou, i tētahi mea kāore anō kia whakamāramatia, kia whakaahuangia rānei. Nā, ka wānanga ia i taua āhuatanga, ka whakaaro, ā, ka waihangatia he whakamārama mō taua mea tau hou nei.

Nā, e kore rawa e taea te waiho noa iho i te mātauranga o ana mātua kia hangaia ana whakamārama i tētahi wāhi kē atu. Kao. Ka uru noa atu ngā whakaaro, ngā whakamārama a ngā mātua ki te whakaaroarotanga o te tamaiti, ka tupu tāna whakaaroarotanga i runga i te mātauranga i homaingia e ana mātua. E kore hoki ngā whakamārama e puta i te kore noa iho nei, engari, e puta ana i ngā whakamārama o mua.

Hua atu, e rite ana te mātauranga ki te hua rākau. E kore hoki te āporo e hua i te rākau kōwhai. Ka hua te āporo i te rākau āporo. Nō reira, ka hua te mātauranga Māori i te mātauranga Māori, e kore e hua e tētahi rākau kē atu.

He Whakamārama e tukuna ana e tētahi whakatupuranga ki tētahi whakatupuranga

Koinei tētahi whakaaro nui i roto i ēnei kōrero katoa mō te mātauranga. He mea ako, he mea whāngai te mātauranga nā tētahi whakatupuranga kia tukuna ki tētahi whakatupuranga. Anō nei he momo kai te mātauranga. Koia te whakataukī e mea ana, ‘te kai mānga a ngā tūpuna.’ Arā, ko te kai mānga nei, koia tērā te kai kua oti te ngaungau e te whaea kātahi ka whangaia tana tamaiti ki taua kai kia pai ai te uru ki te puku.

Nā, he nui tonu ngā whakaaro e whakaahuangia ana ki tēnei whakataukī nei. Tuatahi, he momo kai te mātauranga e ora ai te tinana, te hinengaro, te wairua. Mehemea e mate ana te tangata i te mātauranga, e hē ana tētahi wāhi. Ko te whāinga kē, me ora te tangata i te mātauranga. Tuarua, me āta ngaungau tēnei kai kia ngāwari ai. Kaua e tuku noa i te kai mārō, engari, āta whiriwhiritia māriri, āta wetewetehia kia pai te tuku ki tētahi. Tuatoru, mā wai rānei tēnei kai hei ngaungau, hei tuku? Mā ngā mātua, mā ngā tūpuna. Mā rātou te mātauranga hei whiriwhiri, hei poi poi i ō rātou wā, kia pai ai te whāngai ki ngā tamariki.

Kāti, e te iwi, me mutu i te konei. E whakatakotonga ana ēnei whakaaro hei whiriwhiri mā tātou. Kei ā tōna wā e kitea ai mehemea ka whai hua ēnei kōrero, kāhore rānei. Heoi, e tukuna ana kia whitingia e te rā, kia puhipuhia e te hau.